

MATERIÁLIE K DEJINÁM MALÍRSTVÍ 18. STOLETÍ NA MORAVĚ

(*Jos. Stern, Jos. I. Sadler, J. V. Bergl, J. Hoffmann, Jos. Winterhalder ml.*)

I. K nedávno zjištěnému Sternovu autorství nástropních maleb v zámecké kapli v Borotíně (okres Blansko)¹ třeba se slohových důvodů přiřadit další jeho dílo, a to výzdobu kaple zámku v Sokolnicích u Brna. Zatím co borotínské fresky se zachovaly do dnešních dnů téměř intaktně, nelze totéž říci o malířské figurální a ornamentální výzdobě sokolnického interiéru, tematicky se vztíci k sv. Kříži. Stav maleb tu byl do té míry neutěšený, že se v roce 1971 jevila jejich restaurace jako neodkladná nutnost.

V sokolnickém případě jde o jedno z nejranějších Sternových děl, která malíř vytvořil po svém příchodu na Moravu; jejich vrození udává stavební historie zámecké kaple, jejíž portál je datován rokem 1750. R. 1751 namaloval Stern obraz pro hlavní oltář proboštského kostela v Dubu nad Moravou, na němž jsou v kompozici, formě i harvě patrný vlivy jeho předchozího italského pobytu. Nejinak je tomu v Sokolnicích. Ve skladbě hlavního výjevu, zobrazujícího scénu nalezení sv. Kříže a řešeného obvyklým sternovským způsobem tak, že hlavní skupina figur postrádá vyslovenějších a hlavně přesvědčivějších vazeb s obrazovou hloubkou, je ohlédnutí se po italských vzorech rovněž velmi zřetelné.

Katalog Sternových děl se tak obohacuje o další nástěnnou malbu, jejíž opravě věnovala památková péče stejnou pozornost, jako v minulých letech při restaurování velmi poškozených Sternových fresek v kostele sv. Leopolda u milosrdných bratří a v kapli paláce šlechticů v Brně.

II. Další nástěnnou malbou, zbavenou anonymity, je malířská výzdoba jedné z místností lékárny na náměstí v Uherském Hradišti v domě č. 148/167. Z historie tohoto domu víme, že byl v roce 1752 podroben rozsáhlé přestavbě.² Malby, jež se slohovou kritikou na prvý pohled vřazují do tvorby olomouckého malíře Jos. I. Sadlera, jsou vročeny chronogramem nápisu v malované kartuši do roku 1754. Umělecko-historickému zkoumání mohla však být malířská výzdoba hradištské lékárny podrobena až po snění přemaleb, k němuž došlo během restaurátorských prací provedených v roce 1970.

Obdélníková místnost, kterou Sadler vyzdobil, má valenou klenbu s lunetami a středním kvadrilobním zrcadlem, opatřeným štukovým profilovaným rámem, který vymezil plochu pro znázornění dvou sedících postav, boha Herma a lékaře Hippokrata. V lunetách při čelních obloucích v malovaných ilusivních kartuších umístil Sadler v prostředí na nejmenší míru potlačeném mužské postavy, určené nápisy jako Damokrites (sic!), Andromachus, Theus, Herophilus, v lunetách při podélných stěnách Evagorus, Dioscorides, Galenus, Theophrastus. Tyto osobnosti, mající vztah k antickému a středověkému lékařství, doplnil malíř alegorickými postavami označenými jako Experientia a Ratio, dále čtyř ročních dob a konečně andělky a květinovými motivy na šedavé půdě s ornamenty. Figury jsou — pokud jde o typiku — charakterizovány pro Sadlera příznačnými protáhlými hlavami s mohutnými vyklenutými čely. Barevnou kompozici maleb určuje především šat postav: modrá, zelená, růžová a hnědá, bílá a žlutá, jichž Sadler ještě pod dojmem italských zážitků dovedl využít v koloristicky svěží působivosti, živě se odrážející od neutrální šedi ornamentem pojednaných ploch pozadí.

III. Závěsný obraz sv. Augustina, uložený v depozitáři farního kostela sv. Kříže ve Znojmě a dosud považovaný za dílo Jos. Sterna³, je pozůstatkem původní výzdoby praemonstrátského klášterního komplexu v Louce u Znojma a k znovjemským dominikánům se dostal patrně v téže souvislosti jako Maulbertschův obraz Zjevení sv. Norberta, tvořící dnes malířskou složku hlavního oltáře kostela sv. Kříže. Obraz představující sv. Augustina sedícího u otevřeného svazku knih a v popředí andělka držícího světevy atributy berlu a mitru, je protějškem obrazu sv. Ambrože a doplňkem obrazu sv. Norberta s Madonou, které zůstaly na svém původním místě v Louce. Výrazný rukopis volně vedeného štěte, formujícího vzletnou světecovu postavu a expresivně akcentujícího detaily především v draperii, barevně neširoká tlumená škála a kompozičně jakoby chtěně hledaná řešení, jež obraz ve Znojmě charakterizuje, jsou určujícími znaky díla Jos. V. Bergla, jemuž nutno všechny tři zmíněné obrazy připisat. Znamená to další obohacení našich znalostí o Berglově díle na Moravě po nedávném

¹ M. Stehlík, *Boskovice*. Praha 1969, 33.

² B. Fišer, *Uherské Hradiště I. Topografie*. Uh. Hradiště 1921, 222.

³ M. Stehlík, *Výzdoba hlavního oltáře v Dubě nad Moravou*. Umění VIII, 1960, 197.

přičtení křížové cesty v Dyji (Milfroni) tomuto zajímavému vídeňskému mistrovi českého původu.⁴

IV. Malířskou činnost Jana Hoffmanna sice literatura již zaznamenala (Thieme-Becker, Toman), nespojila ji však dosud s žádným jeho dochovaným dílem na Moravě. Teprve zjištění malířovy signatury na rozměrném plátně znázorňujícím Nanebevzetí P. Marie, jež je zavěšeno v lodi farního kostela v Polešovicích, poskytl možnost poznat charakter Hoffmannových obrazů. Jde tu sice o kopii Paganiho obrazu,⁵ ve srovnání s autentickými Paganiho díly však jasně vyniká osobní vyjadřovací Hoffmannův podíl na polešovickém obraze. Lze mu proto připsat další práce, dosud anonymní: dva protějškové obrazy na oltářích sv. Anny a sv. Mikuláše v kostele P. Marie v Kroměříži a některé z obrazů v kostele v Tištině (okres Prostějov).

Kroměřížské malby jsou charakterizovány kompoziční klikatkou, která nenáročně váže jednotlivé figury zaplňující obrazovou plochu v jednom plánu. V malířském detailu je zřejmá tvorová určitost, ostrost až tuhost. Suchá barevnost obrazů vychází z lokálních tónů, nezajímá se o barevné finesy, ani o zachycení světelné atmosféry scén.

Obdobnými znaky se vyznačuje také většina rozměrných pláten pokrývajících stěny kostela v Tištině. Tématicky se obrazy pojí k událostem ze života apoštolských knízat, Petra a Pavla, a jsou doplněny josefskými a mariánskými náměty. Formální znaky dovolují, až na Předání klíčů, autorsky připsat uvedené obrazy J. Hoffmannovi. Nutno poznamenat, že autenticita některých jeho tištnských obrazů je narušena a zastřena přemalbami, jež někde dosahují dokonce značných rozměrů, a necitlivými retušemi — výsledkem předchozích odborných oprav. Shora vytčené znaky Hoffmannova vyjadřovacího způsobu jsou naproti tomu jasně zřejmé např. na Smrti sv. Josefa, Adoraci P. Marie, Immaculatě, Ukřižování sv. Petra, Obrácení Savlové a Stětí sv. Pavla.

V. Složitý stavební a umělecký vývoj zámku v Uherčicích (okres Znojmo), jehož stav se v posledních letech neustále zhoršuje a jehož postupná zkáza byla v roce 1971 dovršena zřícením věže, nebyl ukončen ani na sklonku 18. století. Jsou toho dokladem nástěnné malby ve čtyřech pokojích východního traktu zámeckého areálu, jež se ze slohových důvodů řadí k pracím Jos. Winterhaldera ml. Pojednání stěn vykazuje obvyklé kompoziční schéma malířských nástěnných dekorací tohoto na Moravě bohatě činného malíře. Zmíněný Winterhalderův způsob rozvrhu maleb známe např. ze zámku v Dukovanech, z kostela v Běhařovicích nebo ze sálu staré brněnské radnice.

Rozvrh stěn na pole rámovaných malovanými pilastry nebo jen lizénami je řešen v Uherčicích tak, aby vznikla možnost nakomponovat do polí figurální motivy. V místnosti s malovanými tapetami jsou na modrých plochách jednotlivých polí, hnědě a černě rámovaných, znázorněny čtyři alegorické ženské postavy v květinových věncích. Tvoří vazbu na Fontanovy štukové guirlandy s figurálními medailony na stropě. V další místnosti namaloval Winterhalder motivy ženských postav na oranžových, zeleně rámovaných plochách. Úzká koutová pole vyplňují stojící figury a atributy slunce, měsíce, hada a Hermovy hole. Tyto motivy jsou pak uplatněny také v celkové ornamentální dekoraci pokojových stěn. Obsahově vychází výzdoba zmíněného prostoru z alchymistické tradice a hermeneutiky; je zároveň zajímavým dokladem zájmů objednavatele, patrně hraběte Tomáše Collalta. Další zámecká místnost, opatřená valenou klenbou a rovněž zdobená štukaturou B. Fontany, má jako výzdobný malířský prvek motiv krajiny. Sousední sál je plochostropý, barevně držený v zelenavém a růžovém tónu. Sloupy, jež člení stěny, nesou římsy s konsolkami a vymezují plochu, na níž Winterhalder namaloval medailony s dvojicemi andělů.

Výzdoba uherčického zámku rozšířila počet známých nástěnných maleb Jos. Winterhaldera o další dílo. Nejde však o práci, která by přinesla nový pohled na malířovu tvorbu. Je to malba vysloveně nenáročného dekorativního poslání, a tento malířský druh si zřídka kdy klade hlubší umělecké problémy.

Miloš Stehlik

⁴ I. Krsek, *Rakouské umění 18. století ve sbírkách Národní galerie v Praze* (rec.). Sborník prací filosofické fakulty brněnské university F 12, 1968, 131.

⁵ R. Hurt, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě II.* Olomouc 1938, 135.